

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 05.02.2025
Kabul Tarihi : 25.04.2025

<https://doi.org/10.29029/busbed.1634234>

KÜLTÜREL MİRAS ALANLARININ YORUMLANMASI: GEVAŞ SELÇUKLU MEZARLIĞI ÖRNEĞİ

Ercan ÇALIŞ¹, Gülcan ÖZBEK²

ÖZ

Nesillerin kendinden sonraki nesillere bıraktığı en güzel ve en önemli şey, insanlar tarafından en iyi şekilde muhafaza edilip sahip çıkılması gerekli olan kültürel miras olup tüm insanlığın üzerine alınması gereken önemli bir vazifedir. Kültürel miras, tarih boyunca oluşmuş ve toplumun kültürel kimliğini oluşturan unsurları kapsar. Kültürel miras alanlarının yorumlanması, bu miraslara anlam kazandırma sürecini ifade etmektedir. Yorumlama süreci, kültürel mirasın anlaşılmasını ve korunmasını sağlamak adına büyük bir öneme sahiptir. Bu makale, Kültürel Miras alanlarının yorumlanması çerçevesinde tarihi bir mezarlık alanı olan Van ili Gevaş ilçesinde yer alan Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nı kapsamaktadır. Bu alanda yer alan mezar taşları ve mimari yapılar, Selçuklu dönemi sanatının önemli örneklerini sunmaktadır. Mezarlık alanının tarihi, 12. ve 13. yüzyıllarda Selçuklu egemenliği altında kaldığı döneme dayanmaktadır. Mezarlıkta bulunan mimari yapılar ve süslemeler, dönemin mimari ve sanatsal becerilerini yansıtmaktadır. Gevaş Selçuklu Mezarlığı, bu özellikleriyle kültürel ve tarihsel olarak büyük bir öneme sahiptir. Çalışmanın amacı, Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın kültürel miras alanları içerisinde yorumlanması sürecini incelemektir. Mezarlık, tarihsel ve mimari açıdan zengin bir geçmişe sahip olmakla birlikte bu alanda yapılan yorumlamaların önemi büyüktür. Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın yorumlanmasında kullanılan arkeolojik kazılar, belgeleme, fotoğraf ve haritalama gibi teknikleri içermektedir. Bu yöntemler aracılığıyla mezarlık alanına ait somut veriler elde edilmiş ve detaylı bir veri analizi yapılmıştır. Ayrıca, 2022 yılında Van Müzesi Müdürlüğü ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ'ın bilimsel danışmanlığı ile saha çalışmalarına başlanılmış olması, alandaki uzmanlarla yapılan görüşmeler ve incelemeler veri toplama sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Bu mezarlık örneği üzerinden, yorumlama sürecinin nasıl gerçekleştirildiği, hangi metodolojilerin kullanıldığı ve elde edilen sonuçların kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasına nasıl katkı sağladığı üzerine detaylı bir analiz ile sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Kültürel Miras, Selçuklu, Gevaş

¹ Doç.Dr, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ercançalış@yyu.edu.tr, 0000-0003-1359-4533

² Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, gulcanozbek@yyu.edu.tr, 0000-0002-6864-9792

Article Type : Research Article
Date Received : 05.02.2025
Date Accepted : 25.04.2025

<https://doi.org/10.29029/busbed.1634234>

INTERPRETATION OF CULTURAL HERITAGE SITES: THE EXAMPLE OF GEVAŞ SELJUK CEMETERY

Ercan ÇALIŞ¹, Gülcan ÖZBEK²

ABSTRACT

The most beautiful and important thing that generations leave to future generations is the cultural heritage that must be preserved and protected in the best way by people, and it is an important duty that all of humanity must undertake. Cultural heritage includes elements that have been formed throughout history and constitute the cultural identity of a society. The interpretation of cultural heritage areas refers to the process of giving meaning to these heritages. The interpretation process is of great importance in terms of ensuring the understanding and protection of cultural heritage. This article covers the Gevaş Seljuk Cemetery located in the Gevaş district of Van province, which is a historical cemetery area within the framework of the interpretation of Cultural Heritage areas. The tombstones and architectural structures in this area present important examples of Seljuk period art. The history of the cemetery dates back to the period when it was under Seljuk rule in the 12th and 13th centuries. The architectural structures and decorations in the cemetery reflect the architectural and artistic skills of the period. With these features, the Gevaş Seljuk Cemetery has great cultural and historical importance. The aim of the study is to examine the process of interpretation of the Gevaş Seljuk Cemetery within cultural heritage areas. The cemetery has a rich history in terms of history and architecture, and the interpretations made in this area are of great importance. The archaeological excavations used in the interpretation of the Gevaş Seljuk Cemetery include techniques such as documentation, photography and mapping. Through these methods, concrete data belonging to the cemetery area were obtained and a detailed data analysis was conducted. In addition, field studies were started in 2022 with the scientific consultancy of the Van Museum Directorate and Van Yüzüncü Yıl University Art History Department Member Assoc. Prof. Dr. Ercan ÇALIŞ, and interviews and on-site examinations with Assoc. Prof. Dr. Ercan ÇALIŞ and experts in the field, where field studies were started in 2022, were also an important part of the data collection process. Through this cemetery example, a detailed analysis was attempted to be presented on how the interpretation process was carried out, which methodologies were used and how the obtained results contributed to the protection and promotion of cultural heritage.

Keywords: Cultural Heritage, Seljuk, Gevaş

¹ Doç.Dr, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ercançalış@yyu.edu.tr, 0000-0003-1359-4533

² Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, gulcanozbek@yyu.edu.tr, 0000-0002-6864-9792

1. GİRİŞ

Kültürel miras geçmişten günümüze ulaşan ve insanlara ait olan eserlerden meydana gelmektedir. Koruma ile ilgili belgelerden anlaşılacağı üzere kültür mirası kavramı zamanla değişmiştir. Anıtlar ve sanat eseri niteliğinde olan eski eserlerin çevrelerinde yer alan kalıntılardan sadeleştirilerek korunması yaklaşımı yerini zamanla, insanlık tarihinin geçmişinde var olan ortak kültür mirası ortamı ile birlikte korunması yaklaşımına bıraktığı görülmektedir (Arı, 2014, s. 11). Kültürel mirasın korunması ve yorumlanması konusu insanlığın ortak tarihini vurgulaması bakımından evrensellik göstermektedir. Bundan dolayı uluslararası bir tasnif yapılarak koruma ve yorumlama anlayışını daha net bir şekilde anlamak mümkündür. Kültürel miras, yayınlanmış olan bir çok çalışmada toplulukların paylaştıkları ortak bağ olarak tanımlanmıştır. Bu tanım doğrultusunda kültürel mirasın geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü oluşturduğu söylenebilir (Tunçer, 2017, s. 3-4). Anıtlar, sitler ve yapı toplulukları Kültürel Miras grubu içerisinde yer almaktadır. Türkiye’de kültürel mirasın korunması ile ilgili kapsamlı çalışma Osmanlı döneminde “Asar-ı Atika Nizamnamesi” (1869-1874) ile başlayıp Cumhuriyet döneminde “1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu” ile devam etmiştir. 1983 yılında çıkartılmış olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile günümüz anlayışına uygun, kapsamlı yaklaşım ile kültürel miras hukuki bir çerçeveye sahip olmuştur. 2863 Sayılı Kanun’da ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar çerçevesinde günümüze değin birçok değişiklikler yapılmıştır (Coşkun & Kurt, 2021, s.81). Genel olarak 1972 tarihli Doğal ve Kültürel Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme ile iki ayrı anlayış ile ele alınan kültürel alanların ve doğanın korunması düşüncelerinin birleşmesi ile oluşmuştur. Korunmaya dair uluslararası alanda belirlenmiş olan çeşitli sözleşmeler ve kurullar mevcuttur. Türkiye’nin uluslararası kapsamda “Venedik Tüzüğü”, “Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”, “ICOMOS”, “ICOM”, “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” ve “Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi” desteklediği yasal dayanaklara sahip sözleşmelerden bazılarıdır (Ahunbay, 2019, s. 42-63). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu olan UNESCO’nun 17 Ekim-21 Kasım 1972 tarihleri arasında Paris’teki genel merkezinde gerçekleştirilmiş olan 17. Genel Konferansında kabul edilmiştir. Sözleşme üstün evrensel değere (Outstanding Universal Value, OUV) sahip kültürel ve doğal alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacını taşımaktadır (T. C. Resmi Gazete, 14 Şubat 1983). Türkiye’de korumaya ilişkin genel çerçeve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”, “2872 sayılı Çevre Kanunu” ve “2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu” gibi kanunlar ile oluşturulmaya çalışılmıştır (Tapan, 1998, s.204). Kültürel Miras kavramının kapsamı, 1972 tarihli UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ile anıtlar, yapı toplulukları ve sitler olarak belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü [UNESCO], (1972), Kültür mirası kapsamı çerçevesinde, çağdaş koruma yaklaşımlarında sadece estetik değeri olan anıt ve nesneler değil, tarih öncesi bahçeler, endüstriyel sitler, kültürel peyzajlar ve söylenceler, ritüeller de yer almaktadır (Arı, 2014, s. 11). Türkiye Cumhuriyeti’nde günümüze kadar uygulanmış olan kültür politikaları ve eğitim kurumlarının yaptığı uygulamalarına bakıldığında birçok olumlu adım atıldığı görülmüştür. Bu önemli adımlardan biri de Van Gölü Havzası’nda bölgenin en yüksek dağı olan Artos Dağı eteklerinde yer alan Türk İslam Mezarlığı’nın Geleceğe Miras Projesi kapsamında, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 2022 tarihine ait izinleri ile Van Müze Müdürlüğü başkanlığında ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sanat Tarihi bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ’ın bilimsel danışmanlığında Gevaş İlçesi, Karşıyaka Mahallesi, Hişet Mevkiindeki tescilli Gevaş Selçuklu Mezarlığında restorasyon çalışmalarına başlanmış olmasıdır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Kültürel mirasın tanımı ve önemi, bu çalışmanın temel odak noktalarından biridir. Bu bölümde, kültürel mirasın tanımı ve önemi detaylı bir biçimde incelenecek, ayrıca bu mirasın taşıdığı sembolik, estetik ve tarihsel değerler vurgulanacaktır. Bu amaç kapsamında;

1. Kültürel miras kavramı üzerinde durmak,
2. Mirasın insanlık için taşıdığı önemi vurgulamak,
3. Kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerekliliği üzerinde durmak amaçları hedeflenmiştir.

Bu amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Kültürel miras ve geçmiş dönemlerde yaşamış olan medeniyetler arasında nasıl bir bağlantı vardır?
2. Kültürel mirasın yorumlanmasının önemi nedir?
3. Kültürel miras kapsamında mezar taşlarının yorumlanması ve süreci nasıl gelişmiştir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Gevaş Selçuklu Mezarlığı, kültürel ve tarihsel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Mezar taşları ve mimari yapılar, Selçuklu dönemi sanatının izlerini taşımakta ve o döneme ait birçok detayı barındırmaktadır. Bu nedenle mezarlık,

tarihî ve kültürel açıdan zengin bir mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Mezarlık alanının bu önemi, yorumlama sürecinde detaylı bir şekilde incelenip değerlendirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Özgünlüğü

Literatürde mezar taşları hakkında yapılan araştırmalar çoğunlukla mezar taşı tipleri ve üzerinde yer alan bezemeler, estetik ve sanat gibi konular çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmada ise kültürel miras bağlamında mezar taşları, kültür mirası açısından incelenmiştir. Saha çalışması kapsamında çalışmada ele alınan mezar taşı örnekleri bir akademik araştırmaya ilk kez konu edilmiştir. Tüm bunlar çalışmanın özgün tarafını ortaya çıkarmıştır.

2.YÖNTEM

Veri toplama yöntemleri, Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın yorumlanmasında yapılan arkeolojik kazılar, belgeleme, fotoğraf ve haritalama gibi teknikleri içermektedir. Bu yöntemler aracılığıyla mezarlık alanına ait somut veriler elde edilmiş ve detaylı bir veri analizi yapılmıştır. Ayrıca, alan uzmanlarıyla yapılan görüşmeler ve yerinde yapılan incelemeler de veri toplama sürecinin önemli bir parçası olmuştur. Çalışmada kullanılan veriler kazı ve restorasyon çalışmalarında fotoğraflar çekilmek suretiyle elde edilmiştir.

3. GEVAŞ SELÇUKLU MEZARLIĞI

Tarihte birçok devlete, ev sahipliği yapmış olan Gevaş için “Vastan”, “Ostan” şeklinde isimler kullanılmıştır. Vastain adı ile anılan Gevaş için bazı belgelerde Arap ve Selçuklular döneminde Vustan, Vestan isimleri de kullanılmıştır. Bazı tespitlere göre Gevaş ilçesi adını yörede bulunan akarsudan almaktadır (Alaeddinoğlu, 2007, s. 88). Tarihi eski dönemlere dayanan Gevaş'ın ilk yerleşimi MÖ. 8.-9. yüzyıllarda Urartular ile başlamıştır (Uluçam, 2002, s. 209; Karaca, 2016, s. 154). Gevaş ilçesi Urartular döneminden itibaren birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Miladi 639 yılında İslam orduları tarafından fethedilmiş olan Gevaş, devamında Müslümanlar ile Bizanslılar arasında zaman zaman el değiştirmiştir. 11. yüzyıla gelindiğinde ise Selçukluların hakimiyetine girmiştir. Gevaş ilçe merkezine 2 km uzaklıkta, Van-Tatvan karayolu mevkiinde Gevaş Selçuklu Mezarlığı yer almaktadır. Mezarlık, Van'ın 38 km güneyinde, Karşıyaka Mahallesi, Hişet mevkiinde yer almaktadır. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Selçuklu Mezarlığı, Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve belediyenin mülkiyeti içinde yer almaktadır. Mezarlık 1988 yılında devlet tarafından kamu faydası da göz önüne alınarak birinci derece sit alanı olarak tescil edilmiştir (Tarhan vd., 1988, s. 27) (Foto 1). Türkiye’de gelişen kültürel bilince paralel bir şekilde tarihi eserlerin Kültür ve Turizm Bakanlığınca tescili’nin yapılarak, korunması gerekli eserler grubunda yer alması ayrıca önem arz etmektedir. Kültür varlıklarının tescil edilerek yeniden uygun bir biçimde kullanımı, uzmanlarca rapor çerçevesinde tespiti yapılan taşınmazları, ilgili kurul tarafından gerekli görülmesi halinde tescili yapılmaktadır (Aytekin & Özbek, 2019, s. 206, 211).

Foto 1: Gevaş Selçuklu Türk-İslam Mezarlık alanı (Ercan Çalış, 2023)

Gevaş Selçuklu Mezarlığı ile ilgili 2022 yılına kadar yapılabilmiş en kapsamlı çalışma 1987-92 yılları arasında Van Gevaş Tarihi Türk Mezarlığını Kurtarma, Koruma, ve Onarım Çalışmaları adı altında Van Müze Müdürlüğüne gerçekleştirilmiş olan çalışmadır. Bununla ilgili ön değerlendirmeler 1987 yılında gerçekleştirilmiş ve Van Bölgesi Tarih Araştırma Merkezince yürütülen “Van Projesi” kapsamında 1988 yılında çalışmalar

başlatılmıştır (Taner & Veli, 1992, s. 22). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Van Müzesi Müdürlüğü Başkanlığında, 12.08.2022 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde akademisyen Doç. Dr. Ercan Çalış'ın bilimsel danışmanlığı çalışmalar yeniden başlatılmıştır. Yürütülen proje kapsamında Gevaş Selçuklu İslam Mezarlığı'nda yapılan ön çalışmalarda, yaklaşık olarak elli dönümlük alan üzerinde yer alan tarihi mezarlıkta ilk belirlemelere göre her ne kadar 700 civarında mezar taşı tespit edildiyse de bu sayının binin üzerine çıkacağı tahmin edilmektedir (Çalış, 2023, s. 56). Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda bulunan mezar taşları ve yapılar, dönemin mimari stilini yansıtmaktadır. Taş işçiliği ve süslemelerde görülen detaylar, o dönemin sanatsal ve zanaatkarlık becerilerini sergilemektedir. Gevaş Selçuklu Mezarlığı, mezar taşları üzerindeki yoğun süslemeleriyle dikkat çeken zengin bir alandır. Süslemeler açısından bakıldığında, bitkisel ve geometrik süslemelerin yoğun bir şekilde kullanıldığı dikkat çekmektedir. Selçuklu döneminden Osmanlılar dönemi sonuna kadar taşlara ilenmiş bitkisel bezemelerin kesintisiz bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir (Tokat ve Çalış, 2016). Geometrik motifler ise daha baskın olarak uygulanmıştır. Türkiye'de 13. yüzyılın ortalarına kadar mimaride geometrik bezeme olarak genellikle çok kollu yıldız kullanımı ön plandadır. 11-15. yüzyıllarda Ahlat ve çevresindeki mezarlarda yıldız geçmelerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Çal, 2015, s. 320-321). Gevaş Selçuklu Mezarlığı, Selçuklu dönemine ait birçok değerli bilgi ve belgeyi de içermektedir. Bundan dolayı mezarlık, tarihi ve mimari açıdan büyük bir zenginliğe sahiptir. Bu özellikleriyle önemli bir kültürel miras alanıdır.

3.1. Kültürel ve Tarihsel Önemi

İslam öncesi dönemden beri abidevi biçimleri ile Türk mezar geleneğindeki mezarlıklar tarihte yer edinmişlerdir. Bu kapsamda önemli örneklerin başında Tarihi Orhun Anıtları gelmektedir. İnanç kültürü perfektifiyle gelişen mezarlıklar ve mezar taşı kültürü, Anadolu coğrafyasında oldukça zengin bir repertuara sahiptir (Atlı ve Öztürker 2014, 2.229-230). Hiç şüphesiz bir ülkenin mimari yapılaşması, sosyo-kültürel gerekliliğin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Bu mimari oluşumlar gerek Hristiyanlara gerekse de Müslümanlara ait dini yapılar ve mezar taşlarının varlığı ile ispat edilebilir. Dönemleri simgeleyen taşınmaz kültür varlıkları arasında dini yapılar ve mezar taşları yer almaktadır. Farklı Türk ve İslam devletlerinin Van Gölü çevresinde inşa ettikleri mimari eserler bölgede kültürel canlılığın oldukça üst seviyede olduğunu göstermektedir (Karaca, 2006, s. 128; Karaca, 2010, s. 153; Aytekin, 2015, s. 138- 145; Tokat, 2025). Anadolu; bulunduğu coğrafi konumu ile insanlık tarihi kadar eski, değişik topluluk ve devletlere yurt olmuş, bu nedenle medeniyetler beşiği ya da kültür köprüsü olma niteliği kazanmış ve halen bu özelliğini devam ettirme yolunda kimliğini koruyan dünyanın ender coğrafyalardan biridir (Aytekin, 1997, s. 53). Kültürel ve tarihsel açıdan büyük bir öneme sahip kültür varlıklarından biri de Anadolu'da yer alan Gevaş Selçuklu Mezarlığı'dır. Bu mezarlık, Türk İslam mezarlıkları içerisinde en büyük mezarlıklardan biridir (Çalış, 2023, s. 55). Mezar kültürü medeniyetlere ait inanç açısından aynı anlamı ifade etse de geleneksel özellikler açısından farklılık göstermektedir (Tüfekçioğlu, 2013, s. 550; Öztürker, 2013, s.185). Mezar taşlarına işlenmiş olan kitabelerde, ait oldukları dönemin sosyo-kültürel yapısı ve inanç sistemi ile mezarda yatan kişi ve ustaya ait bilgiler yer almaktadır (Tokat, 2023, s. 211). Yapımlarında kullanılmış olan malzeme ve tipolojik olarak çeşitlilikleri ile üzerlerine işlenmiş bezemeleriyle mezar taşlarının geçmişten günümüze kadar kültürel bir birikime sahip oldukları bilinmektedir (Tokat ve Öztürker, 2021). Türk kültür tarihi kapsamında büyük öneme sahip olan ve zamanla büyük tahribata uğrayan mezarların korunup gelecek nesillere aktarılması oldukça önemsenmektedir (Çalış, 2019, s. 187). Bu bilgiler doğrultusunda oldukça önem arz eden mezarlıklardan biri de Gevaş Selçuklu Mezarlığıdır. Türkiye'nin doğusunda, Van iline bağlı Gevaş ilçesinde yer alan ve karakteristik özellikleriyle Selçuklu geleneğini yansıtan mezarlık, dünyanın en büyük Türk İslam mezarlıklarından biridir. Tespit edilenler arasında yer alan mezar taşlarının çoğunluğu, 14. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu mezar taşları, hem süsleme bakımından hem de sahip olduğu işçilik ve hat sanatı açısından oldukça önem arz etmektedir (Başak, 2020, s. 113), (Foto 2). Mezar taşlarında geometrik ve stilize bitkisel motiflerden oluşan zengin tezyinat dikkat çekmektedir. Geometrik motif olarak örgü, geçme ve yıldız formlu örnekler kullanılmıştır. Bitkisel motif kullanımı ise rumiler, palmetler, kıvrık dal ve yapraklar oluşturur (Kulaz ve Daniş, 2022, s. 293).

Gevaş Selçuklu mezarlığının doğu kısmında Halime Hatun Kümbeti yer almaktadır. Selçuklu geleneğini yansıtan kümbetin giriş bölümünde yer alan kitabede Hakkâri Beylerinden Emir Umiddin'in oğlu olan Melik İzzettin Şir tarafından 1335 yılında Halime Hatun adına yaptırıldığı belirtilmiştir. Ustası Ahlatlı Esed bin Havent olan kümbet 600 x 1200 m² bir alanda yer almaktadır. Erciş, Ahlat ve Kayseri gibi Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen Kümbetlerle benzer özellikler gösteren Halime Hatun Kümbeti, Selçuklu dönemine ait kümbetlerin uslubunu yansıtmaktadır (Top, 2006, s. 304). Halime Hatun Kümbeti, bezeme ve görkemlilik açısından mezarlığa farklı bir önem katmıştır. Mezar taşları ve mimari yapılar, Selçuklu dönemi sanatının izlerini taşımakta ve o döneme ait birçok detayı barındırmaktadır. Bu nedenle mezarlık, tarihi ve kültürel açıdan zengin bir mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Mezarlık alanının bu önemi, yorumlama sürecinde detaylı bir şekilde incelenip değerlendirilmiştir.

Foto 2. Gevaş Selçuklu Türk-İslam Mezarlık alanı ve mezar taşları (Ercan Çalış, 2022)

3.2. Yorumlama Süreci

Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın bir açık hava müzesi özelliğine sahip olması, dış müdahalelere açık hale gelmesine sebep olmuştur. Örneğin mezar taşlarının yüzeylerinde meydana gelen kopmalar ile şahidelerin eğilmesi ve kırılması bunu doğrulamaktadır. Bu tür tahribatlardan dolayı, iyileştirici işlemler kapsamında bir takım çalışmalar değerlendirilmeye alınmıştır. Yapılan bu işlemler, tanı ve belgeleme, ot temizliği ve çevre düzenlemesi, zemin blokaj çalışması, liken temizliği, tümlene çalışmaları, epigrafik çözümleme ve çizim çalışmalarıdır (Çalış, 2024, s. 2319). Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın yorumlanması süreci saha çalışmaları, arkeolojik verilerin analizi ve belgeleme faaliyetleri ile başlamıştır. Mezarlık alanındaki tüm mezar taşlarının detaylı belgelenmesi, fotoğraflanması yapılmıştır. Mezarlık alanında ortaya çıkartılmış olan her bir mezar, kabartma ve mimari detaylar, malzeme analizleri ile ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, belgelenmiş ve kataloglanmıştır.

3.3. Belgeleme ve Kataloglama

Mezar taşları, ait oldukları döneme ait üzerlerine işlenmiş kitabe ve süsleme öğeleriyle günümüz açısından değerlendirildiğinde, tarihi birer belge niteliğindedirler (Öztürker Demir, 2023, s. 245). Yapım teknikleri, şekilleri ve barındırdıkları süslemeler açısından bölgenin tarihi arka planını ve sanat-kültür altyapısını gösteren mezar taşları, korunması gereken tarihi miraslardandır (Butasım, 2020, s. 73; Tokat ve Öztürker, 2021). Toplumların yapısını birçok etmen meydana getirmekle birlikte özellikle din ve ölüm ritüelleri oldukça önemlidir. Bunlar arasında mezar taşları, zengin süslemeleri bakımından ve ikonografik açıdan da önemli verilere sahiptir (Çalış, 2024, s. 2317-2318). Belgeleme ve kataloglama süreci, Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda bulunan her bir parçanın ayrıntılı bir şekilde incelenmesini ve tanımlanmasını içermiştir. Arkeologlar, mimarlar, tarihçiler ve sanat tarihçileri tarafından yapılan detaylı belgeleme çalışmaları sonucunda, her bir yapının özellikleri, malzemesi, boyutları ve dekorasyon özellikleri ayrıntılı bir şekilde kataloglanmıştır. Bu süreç, mezarlık alanının zenginlikleri ve detayları hakkında kapsamlı bilgi sağlamıştır. Bu bilgiler kapsamında Doç. Dr. Ercan ÇALIŞ'ın bilimsel danışmanlığı ile 2022 yılı itibarıyla mezar taşlarının belgeleme ve kataloglama çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında Pafta No: D-18, 389 numaralı mezar, ve Pafta No: D-18, 390 numaralı mezarları örnek olarak belgeleme ve kataloglama açısından detaylı bir şekilde çalışmada ele alınmıştır. Bu örneklerden 389 numaralı mezar yekpare sandukadan meydana gelmektedir. Sandukanın ağırlığını dengelemek için altına kalın sal taşları yerleştirilmiştir. Sal taşlarının şahideye denk gelen kısımlarında oyukların yer alması, mezar taşının şahideli olduğunun göstergesidir. Ancak şahideler günümüze ulaşamamıştır. Sanduka, dikdörtgen prizmatik formlu yukarıya doğru üç kademe şeklinde daralmaktadır. Üst kademe üçgen prizmatik yüzeylidir. Sandukanın alt kademesinin her iki yüzeyinde oyma tekniğinde kabartma şeklinde çokgenlerin kesişmesiyle ortada yıldız motifleri oluşturulmuştur. Yıldız ve yıldız geçmeleri Selçuklulardan beri yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Çal, 2021, s. 645). İkinci kademede yine oyma tekniğinde kabartma görünümlü iç içe geçmiş kıvrık dal, rumi ve palmet motifleri yerleştirilmiştir. Üçgen prizmatik yüzeyin alt kısmında geometrik şekillerin kesişmesiyle yıldız motifleri oluşturulmuştur. Üçgen yüzeyin üst kısmında ise yazı yer almaktadır. Ancak aşırı deformasyon ve aşınmalara maruz kaldığı için yazı okunamamıştır (Foto3,4,5), (Çizim 1).

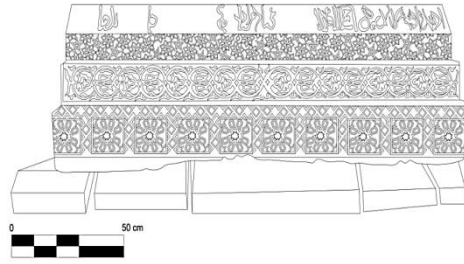
Fotoğraf 3: Müdahale Öncesi
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 4: Müdahale anı
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 5: Müdahale Sonrası
(Ercan Çalış, 2022)

Çizim 1: 389 numaralı mezar sandukası
(Ercan Çalış, 2022)

Belgeleme ve katalogma kapsamında ele alınan diğer bir örnek, Pafta No: D-18, 390 numaralı mezardır. Bu mezar başucu şahide, ayakucu şahide ve sandukadan meydana gelmektedir. Mezar üzerinde deformeler ve aşınmalar görülmektedir.

Sanduka: Sanduka, dikdörtgen prizmatik formlu, üst tarafı ise üçgen prizmatik olarak düzenlenmiştir. Sandukanın yan yüzeyleri oyma tekniğinde kabartma şeklinde dört sıra zencerek motifleriyle hareketlendirilmiştir. Üçgen yüzeyin alt kısmında kabartma tekniğinde rumi ve palmet motifleri yer almaktadır. Üçgen yüzeyin üstünde ise celi-sülüs hatla yazılmış yazı yer almaktadır. Sanduka üzerinde deforme ve aşınmalar görülmektedir (Foto 6,7,8) (Çizim 2).

Başucu Şahidesi: Şahidenin iç yüzü iki bölüme ayrılmıştır. Alınlık kısmında iki sıra mukarnas dizisi yer almaktadır. Şahidenin geriye kalan kısmında kartuşlar içerisine alınmış beş satırlık celi-sülüs hatla yazılmış kitabe mevcuttur. Başucu şahidesinin dış yüzünde oyma tekniğinde kabartma şeklinde bir kandil motifi yerleştirilmiştir. Kandil motifinin gövdesi bir gülbezek motifliyle hareketlendirilmiştir. Kandil motifinin etrafında kabartma tekniğinde rumi ve palmet motifleri yerleştirilmiştir. Şahide üzerinde aşınma ve kırılmalar görülmektedir (Foto 9,10,11,12,13) (Çizim 3).

Ayakucu Şahidesi: Şahidenin iç yüzünde kartuş içerisine alınmış kabartma tekniğinde celi-sülüs hatla yazılmış beş satırlık kitabe yer almaktadır. Şahidenin alt ve üst kısımlarında parçaların kopmasıyla birlikte yazının bazı kısımları okunamamıştır. Şahidenin dış yüzü sade bırakılmış herhangi bir yazı veya süslemeye yer verilmemiştir (Foto 14,15,16) (Çizim 4).

D-18 390 Numaralı Mezar'ın Epigrafik Çözümlemesi:

Başucu Şahidesi: Şahidenin iç yüzeyinde 5 satır şeklinde sülüs karakteri ile yazılmış olan kitabe mevcuttur. Bu satırlardan 5. satırdaki kısım sanduka kısmına denk geldiğinden dolayı okunamamıştır.

Kitabenin Orijinal Halindeki Metni:

هذه روضة السعيدة

الشهيدة المرحومة

المغفورة تركان

خاتون بنت شجاع

...

Kitabe Üstünde Yer Alan Yazının Okunuşu: Hazihi ravzati es'saide eş'sehide el-merhume el-mağfure Türkân hatun binti Şuca'...

Kitabenin Üstünde Yer Alan Yazının Türkçe Anlamı: Bu mezar saadete ve şehadete erişmiş, Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve günahları bağışlanmış Şuca' kızı Türkân hatun...

Sanduka: Sandukanın üst kısmının her iki yüzeyinde sülüs karakterli yazı ile yazılmış bir hadis yer almaktadır.

Sanduka Üstünde Yer Alan Hadisin Orijinal Metni:

قال النبي صلى الله عليه وسلم الدنيا حرام على اهل الاخرة والاخرة

حرام على اهل الدنيا والدنيا والاخرة حرام على اهل الله تعالى

Sanduka Üstünde Yer Alan Hadisin Okunuşu: Kâle'n-nebiyyu sallallâhû aleyhi ve sellem ed-dünya haramü'n alâ ehli'l-âhire ve'l-âhretü haramün alâ ehli'd-dünya ve'd-dünya ve'l-âhire haramün alâ ehlillahi te'ala.

Sanduka Üstünde Yer Alan Hadisin Türkçe Anlamı: Nebi Allah'ın selamı O'nun üzerine olsun dedi ki: Dünya, ahiret ehline haramdır; ahiret de dünya ehline haramdır. Yüce Allah ehline ise hem dünya hem de ahiret haramdır.

Ayakucu Şahidesi: Şahidenin iç yüzeyinde sülüs karakterli yazı ile 5 satır halinde yazılmış kitabe mevcuttur. Kişiye ait vefat tarihinin birler basamağının yer aldığı 4. satırın sonu 4 olarak okunmaktadır. Ancak 5. Satırda yer alan onlar ve yüzler basamağı kırık olduğu için okunamamıştır. Fakat onlar basamağının bulunduğu yerin üzerinde şedde (َ), yüzler basamağının bulunduğu yerde de sadece 'ayın (ع) harfi görülmektedir. Bu bilgiden hareketle onlar basamağı sayılarının içinde sadece 60 (ستون) rakamının yazımında şedde kullanıldığı görülmektedir. Haziredeki mezar taşlarının büyük çoğunluğu Hicri 700'lü yıllara ait olduğu için bu mezar taşının da yüzler basamağındaki 'ayın harfinin 700 (سبعمئة) sayısını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda kitabedeki tarihin 764 olduğu kanaatine varılmıştır.

Kitabenin Orijinal Metni:

المرحومة تركان

خاتون رحمها الله

تعالى في شهر ربيع

الاول سن اربع

ستون و سبعمئة

Kitabenin Okunuşu: El-merhume Türkân hatun rahimehallahu te'âlâ fi şehri rebi'ulevvel sene erba' sittine ve seb'amiete şeklindedir.

Kitabenin Türkçe Anlamı: Merhume Türkan hatun, yüce Allah ona rahmet etsin, Rebbiülevvel ayı yedi yüz atmış dört senesi anlamı yer almaktadır. Genel anlamda mezar taşları üzerinde yer alan yazı ve süsleme gibi özellikleri ile bu topraklar üzerindeki varlığımızın ispatıdır (Kulaz & Karaca, 2022, 56).

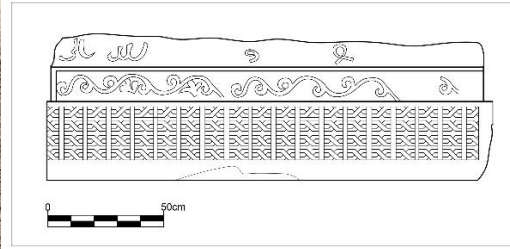
Fotoğraf 6: Sanduka müdahale öncesi
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 7: Sanduka müdahale anı
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 8: Sanduka müdahale sonrası
(Ercan Çalış, 2022)

Çizim 2: Sanduka

Fotoğraf 9: Başucu Şahidesi müdahale öncesi (arka yüzü)

Fotoğraf 10: Başucu Şahidesi müdahale anı

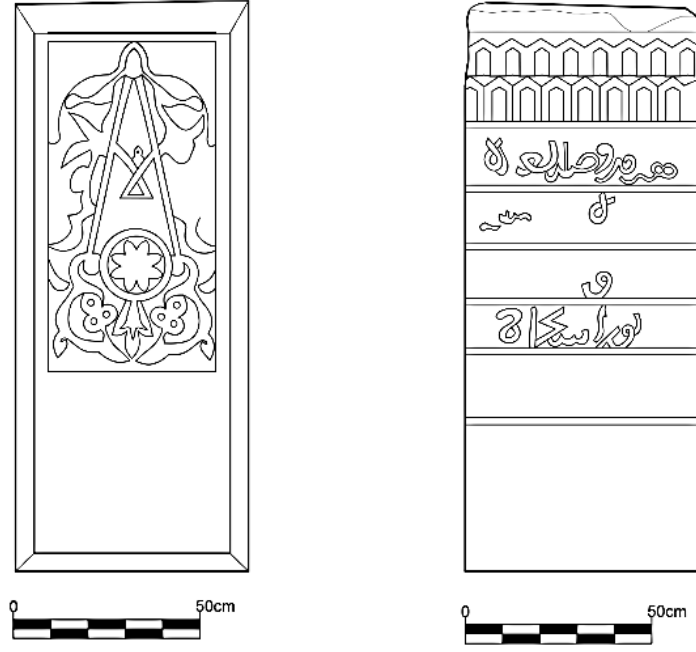
Fotoğraf 11: Başucu Şahidesi müdahale sonrası (arka yüzü)
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 12: Başucu Şahidesi müdahale öncesi

Fotoğraf 13: Başucu Şahidesi müdahale sonrası

Çizim 3 : Başucu Şahidesi ön ve arka yüzey çizimleri

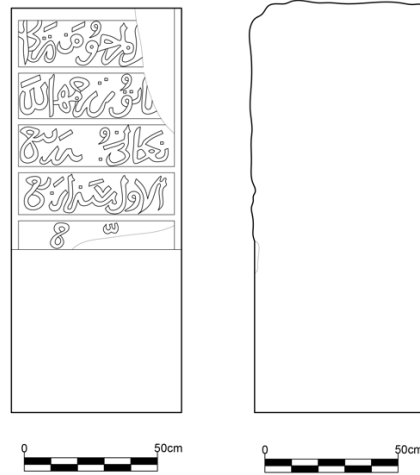
Fotoğraf 14: Ayakucu Şahidesi müdahale öncesi
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 15: Ayakucu Şahidesi müdahale an
(Ercan Çalış, 2022)

Fotoğraf 16: Ayakucu Şahidesi müdahale sonrası
(Ercan Çalış, 2022)

Çizim 4: Başucu Şahidesi ön ve arka yüzey çizimleri

3.4. İnterdisipliner Yaklaşımlar

Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın yorumlanması sürecinde interdisipliner yaklaşımlar benimsenmiştir. Arkeologlar, mimarlar, sanat tarihçileri ve sosyologlar, farklı disiplinlerden gelen bilgi ve deneyimlerini bir araya getirerek mezarlık alanını farklı perspektiflerden incelemişlerdir. Bu yaklaşım sayesinde, mezarlık alanının kültürel, tarihsel, sanatsal ve sosyal bağlamları daha kapsamlı bir şekilde anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Bu interdisipliner yaklaşımlar, mezarlık alanının değerlendirilmesi ve korunması konusunda önemli katkılar sağlamıştır.

4. BULGULAR

Gevaş Selçuklu Mezarlığı, Türk mezar geleneği kapsamında değerlendirildiğinde, İslam öncesi Türk devri dahil, Türk İslam kültürüne ayna tutmaktadır. Türk mezar geleneği, İslam öncesi dönemden beri abidevi bir biçimde inşa edilmiştir. Tarihi Orhun Anıtları bu bağlamda en önemli örneği temsil etmektedir. İslâmiyet'in kabul edilmesi ile yeni inanç ve düşünce sistemi içinde Türklerin İslâmiyet öncesine ait bu gelenekleri, yeniden şekillenmiştir (Karamağaralı, 1992, s.1). Türk-İslam dönemine ait mezar taşlarında Selçuklu üslubu yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Van Gölü ve çevresi ile birlikte Gevaş ilçesi de XI. yüzyıla beraber Selçukluların egemenliği altına girmiştir. Bölgede ve Anadolu'da etkisi günümüze kadar gelen Selçukluların üslup özellikleri, Gevaş Türk-İslam Mezarlığı'ndaki taşlarda da önemli ölçüde hissedilmektedir. Bu doğrultuda mezarlığa Selçuklu isminin verilmesinde, Selçuklu sanatsal üslubunun mezarlıktaki iz düşümü etkili olmuştur (Çalış, 2024, s. 2317). Yapılan yorumlama süreci sonucunda, Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın tarihi, kültürel ve dini öneminin yanı sıra, o döneme ait Selçuklu dönemi sanatı ve mimarisine ilişkin önemli bulgular elde edilmiştir. Mezarlıkta bulunan taş eserlerin incelenmesi sonucunda, Selçuklu döneminin sanat anlayışı ve motifleri hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca, yapılan yorumlama süreci sonucunda mezarlıkta yaşamış olan toplumun dini inançları ve gömü gelenekleri hakkında da önemli bulgular elde edilmiştir. Yorumlama sürecinin sonuçları, sadece Gevaş Selçuklu Mezarlığı özelinde değil, aynı zamanda benzer kültürel miras alanlarının yorumlanması konusunda da önemli etkilere sahiptir. Elde edilen bulgular, diğer benzer alanların yorumlanmasında kullanılarak tarihi, kültürel ve dini açıdan daha kapsamlı analizler yapılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, yorumlama sürecinin sonuçları, bu gibi alanların korunup ve gelecek nesillere aktarılması konusunda da önemli katkılar sağlamaktadır.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nda yer alan Türk-İslam dönemine ait mezar taşlarında Selçuklu üslubu belirgin bir şekilde hâkimdir. Gevaş Selçuklu Mezarlığı'nın yorumlanması sürecinde elde edilen bulgular, bölgenin tarihi ve kültürel mirasının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Van Gölü Havzası'nda yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları sonuçlarından, Gevaş ilçesinin tarihinin antik dönemlere kadar gittiğini göstermektedir. Oldukça elverişli imkânlarla sahip olan Gevaş, çağlar boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Mezarlık alanının belgeleme ve kataloglama çalışmaları sayesinde, mezar taşlarının üzerindeki yazıtların çevirileri yapılarak tarihi bilgilere ulaşılmıştır. Ayrıca, jeolojik ve arkeolojik incelemeler ile mezarlığın mimari özellikleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve tarihi önemi vurgulanmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, kültürel miras alanlarının yorumlanması için interdisipliner yaklaşımların önemini ve etkisini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, benzer araştırmaların yapılması

ve mevcut miras alanlarının korunması için somut adımlar atılması önerilmektedir. Kültürel miras varlıklarının var olan durumu, karşılaşılabileceği afet riskleri ve hasar görülebilirlik varsayımlarının değerlendirilmesi koruma kapsamında yer verilmesi gereken önerilerdendir. Bu doğrultuda risk içeren varsayımlar üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Kültürel miras alanlarının korunmasına yönelik uluslararası boyutta yapılanmaların 19. yüzyılın başlarından itibaren olduğu bilinmektedir. Kültürel mirasın bir insanlık görgüsü olduğu, bu alanların gerektiği gibi korunması için doğru yöntemlerin belirlenmesi gerekmektedir. Kültürel mirasın korunması, bu ülkede yaşayanların ve bu dünyayı paylaşan tüm insanların yararına olduğu gerçeğini canlı tutan somut bir adımdır. Kültürel miras alanlarının yorumlanması, Gevaş Selçuklu Mezarlığı örneğinde incelendiğinde, mezarlıkta bulunan taş eserlerin içerdiği motifler ve semboller doğru bir şekilde yorumlanmış ve tarihi, kültürel ile dini açılarından analiz edilmiştir. Ayrıca, bölgede İlhanlı, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletlerinin yanı sıra, Hakkâri (İrisan) beylerinin varlık gösterdikleri, kitabelerden ve üslup analizlerinden tespit edilmiştir. Mezarlıkta bulunan yapı ve objelerin kullanım amacı detaylı bir şekilde incelenmiş ve bunların o döneme ait toplumun yaşam tarzı ve inanç sistemleri ile nasıl bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur.

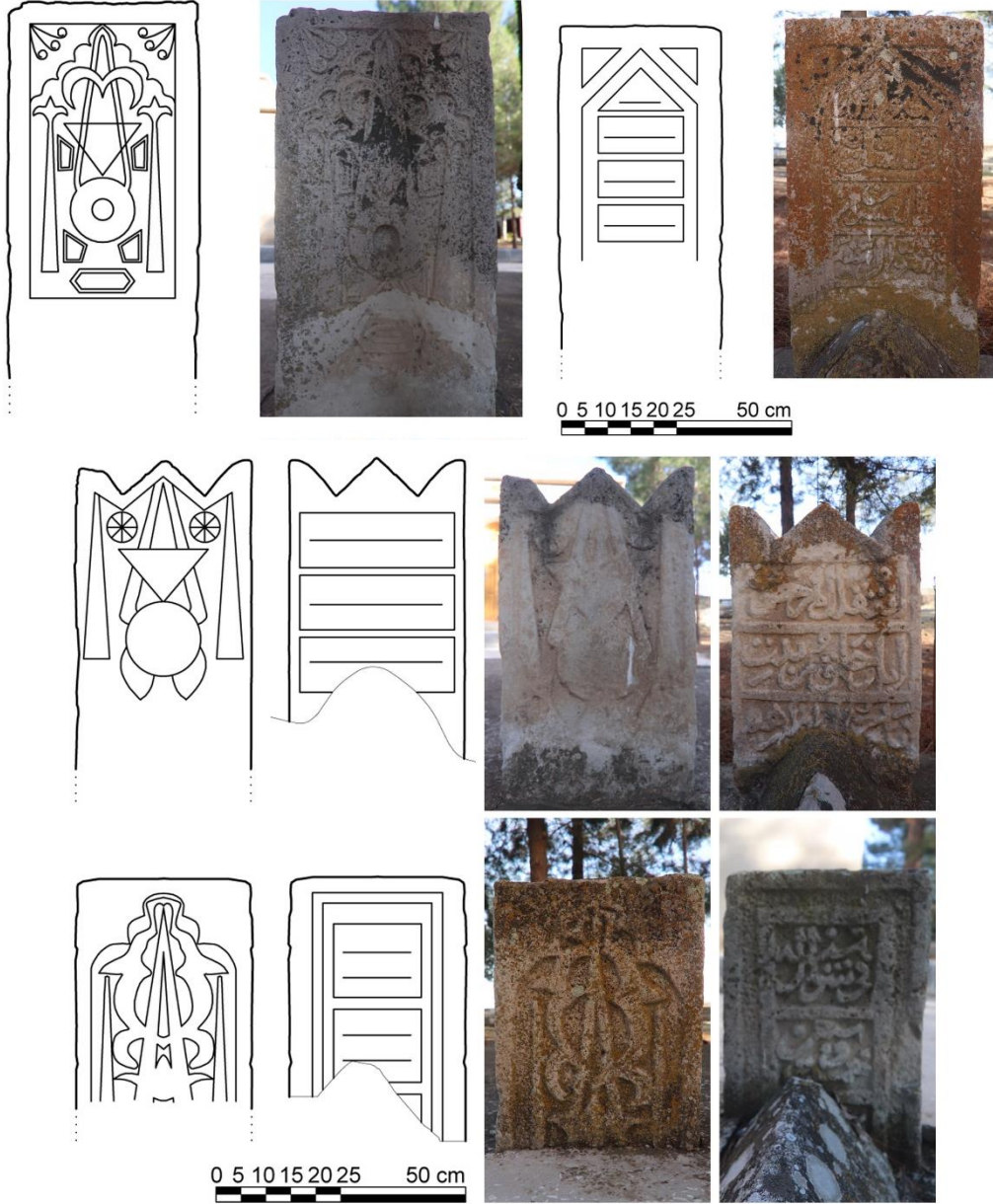
Selçuklu geleneği Erzurum şehri mezar taşlarında da görülmektedir. Bu mezar taşlarında en belirgin motif çifte servi ve kandil motifleridir (Foto 17). Bu motifler Anadolu Selçukluları ile birlikte Anadolu'da işlenmeye başlamış ve özellikle XVII. yüzyıldan itibaren daha sık bir şekilde kullanılmıştır (Kayserili, 2015, s. 45). Kandil motifinin pek çok çeşidi, Gevaş Selçuklu Mezarlığında yer alan mezar taşlarında da görülmektedir (Foto 18).

Fotoğraf 17: Yeğen Ağa Camii Haziyesi'ndeserv ağacı ve kandil motifi **Fotoğraf 18:** D-18 390 Numaralı Mezar şahidesi kandil motifi (Ercan Çalış, 2022)

Elazığ Fırat sınırında yer alan Şeyh Hasan Köyünde de benzer şekilde Selçuklu mezar taşları ve Selçuklu geleneğinin izleri görülmektedir (Çağlıyan, 2003, s. 6-15; Şen, 2021, s. 204-205). Mezar taşlarına işlenmiş geometrik ve bitkisel süslemeler ile yazı kuşakları Selçuklu geleneği süsleme özelliği göstermektedir (Foto 19).

Fotoğraf 19: Şeyh Hasan Köyünde yer alan mezar taşı örnekleri (Korkmaz Şen, 2021)

Erişim:<https://www.iha.com.tr/haber-elazigda-sularin-cekilmesiyle-selcuklu-ve-osmanli-mezarliklari-ortaya-cikti-1091903>.Erişim Tarihi: 01.03.2025.

Anadolu'daki en büyük tarihî kabristanlara ev sahipliği yapan Van Gölü Havzasındaki mezar taşları, ölçü ve içerik bakımından anıt niteliğindedir. Bu mezarlar kültür tarihinin birer belgeleri olduklarından Selçuklu kültürünü ortaya koyan, halkın duygu ve düşünceleri ile sanat zevkini yansıtan önemli bulgulardır. Selçuklu sanatı, özelde Bitlis çevresindeki mezar taşlarında görülen geometrik formlar ve rumi motifler izleyiciye görünenin ötesinde anlamlar sunmaktadır (Genç, 2023, s.2); (Foto 20).

Fotoğraf 20: Bitlis'in Ahlat İlçesinde yer alan mezar taşı ve geometrik süsleme detayı (Genç, 2023)

Anadolu ile diğer Türk bölgelerindeki tarihi mezarlık ve mezar taşları, Türk sanatı, tarihi ve kültürü açısından önemli tarihi değer taşıyan birer belge niteliğindedir (Tokat ve Çalış, 2016; Şen ve Özcan, 2019). Ahlat, Gevaş ve Erciş Çelebibağ mezar taşları, tarihi belge niteliği taşıyan mezarlıklardır. Şahideler ve sandukalar üzerinde yer alan geometrik ve bitkisel süslemeler, Arapça ve Farsça yazılmış kitabeler ve bu kitabelerde yer alan şiirler, ayetler ve diğer bilgiler, Selçuklu sanatınının geçmişten günümüze yansımalarının birer göstergesidir. Erciş Çelebibağ Mezarlığında yer alan mezarlar mimari, form ve örgülü çiçekli kufi harflerle yazılmış kitabeleri ile Ahlatşahlar Dönemi'nin XII. yüzyıldan kalan en seçkin örneklerdendir. Bu mezar taşları, yazı ve süslemeleri ile Selçuklu geleneğinin devam ettiğini göstermektedir (Uluçam, 2002, s. 210; Yavuz, 2019, s. 23), (Foto 21-22). Bu süsleme geleneği ile Gevaş Selçuklu Mezarlığında yer alan mezar taşlarının süsleme özellikleri benzerlik göstermektedir. Malatya İli, Battalgazi İlçesi, Eski Malatya Mahallesi sınırları içerisinde yer alan "Kırklar Mezarlığı" veya "Kırk Kardeşler Mezarlığı" olarak adlandırılan tarihi mezarlık alanında da Selçuklu süsleme geleneği belirgin bir şekilde görülmektedir (Çal, 2020, 159-187).

Fotoğraf 21: Malatya Kırkkardeşler Mezarlığı'nda yer alan Mezar Taşı (Selim Yavuz: 2019)

Fotoğraf 22: Erciş Çelebibağ Mezarlığında yer alan Mezar taşı

Kültürel miras alanlarının yorumlanması, Gevaş Selçuklu Mezarlığı örneğinde incelendiğinde, mezarlıkta bulunan taş eserlerin içerdiği motifler ve semboller doğru bir şekilde yorumlanmıştır. Bu mezar taşları ayrıca tarihi, kültürel ve dini açılardan analiz edilerek, benzer mezar taşarı ile birlikte değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2019). *Kültür mirasını koruma ilke ve teknikleri*, Yem Yayınları.
- Atlı, C. & Öztürker, H. C. (2014). *Iğdır Karakoyunlu tarihi mezar taşları*, Salkımsöğüt Yayınları.
- Arı, İ. (2014). *Tarih öncesi sit alanlarında Kültür Mirası yönetimi*. [Sözlü bildiri]. Kültür Mirası ve Müzeler Öğrenci Konferansı. Türkiye.
- Aytekin, O. (2015). Gürcistan'daki Osmanlı sonrasına ait taşınmaz kültür varlıkları, *Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı-VIII*, (78), 138-145
- Aytekin, O.(1997). Osmanlı ve Cumhuriyet'in "eski eser" politikaları. *Tarih ve Medeniyet Dergisi*, (43),53-55.
- Alaeddinoğlu, F. (2007). Gevaş kasabası ve fonksiyonları, *Marmara Coğrafya Dergisi*, (15), 86-114.
- Aytekin, O., & Özbek, G. (2019). Anıtsal kültür varlıklarının müze olarak kullanılması çerçevesinde Mardin Müzesi ve Sakip Sabancı Mardin Kent Müzesi. *Arkeoloji ve sanat tarihi araştırmaları: yapılar, buluntular, müzeler, çizim ve fotoğraflar eşliğinde*, 205.
- Butasım, N. (2020). Bingöl Ilıcalar İçpınar Köyü mezar taşları. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 43-74.
- Başak O. (2020). Kümbet mezarlığı ve içerdiği kültür varlıkları, E. Çalış, R.Yelen (Ed.), *Sanat ve Kültür Tarihi Araştırmaları*. (ss. 252-293). Hiper Yayın.
- Başak, M. A. (2008). *Gevaş mezar taşları*. [Yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Coşkun, B., & Kurt, H. (2021). Türkiye’de kültürel mirasın korunması: Tarihsel gelişim ve Yerel Yönetimlerin rolü. *Türk İdare Dergisi*, 81.
- Çal. H. (2015). *Türklerde mezar-mezar taşları: Aile yazıları*, TC. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını.
- Çal. H. (2020). Malatya Kırklar Mezarlığı mezar-mezar taşlarında bezeme. *Bilig*, 94, 159-187.
- Çal, H. (2021). Türkiye mezar taşı tipleri 1: Güneş tepelikliler. *Belleten*, 85(303), 645-690. <https://doi.org/10.37879/belleten.2021.645>.
- Çalış, E. (2019). Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı’nda bulunan Babacan bin Toman imzalı bir mezar taşı. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 177-192.
- Çalış, E. (2023).Türk İslam mezar geleneğinde Gevaş Mezarlığı. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (62), 53-73. <https://doi.org/10.53568/yyusbed.1310927>.
- Çalış, E. (2024). Gevaş Selçuklu Mezarlığı’nda sürdürülen restorasyon çalışmaları (2022-2023 Dönemleri). *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 17(48), 2316-2333. <https://doi.org/10.12981/mahder.1528748>.
- Çağlıyan, A. (2003). Baskil ilçesi’nin (Elazığ) yerleşme tarihi. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 6-15.
- Genç, M. A. (2023). Bitlis Selçuklu mezar taşlarındaki geometri ve rumi motiflerde anlam. *EREN*, 2(3), 1-9.
- Karamağaralı, B. (1992). *Ahlat mezar taşları*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karahan, R. vd. (2019). *Ahlat Selçuklu Meydan mezarlığı ve mezar taşları*. Uzun Dijital Baskı Merkezi.
- Karahan, R. - Kulaz, M. (2021). Ahlat Meydan Mezarlığı’nda bulunan bir grup mezar taşının liken temizliği ve epigrafik çözümlemeleri üzerine bir değerlendirme, *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-25.
- Karaca, Y. (2016). Van Gevaş’taki Saint Etienne Manastırı (Nakaravank- Agın) ve Gevaş kıyı şeridindeki tek nefli kiliseler üzerine bir ön değerlendirme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 154.
- Karaca, Y. (2006). *Bitlis Değirmenaltı köyü Saint Anania Manastırı*. [Sözlü bildiri]. II. Van Gölü Havzası Sempozyumu, Türkiye.
- Karaca Y. (2010). *Van-Gevaş Saint Thomas (Ganjak) Manastırı*. [Sözlü bildiri]. VI. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu, Türkiye.
- Kayserili, A. (2015). *Erzurum şehrindeki mezar taşlarının kültürel coğrafya bakış açısıyla incelenmesi*, Fenomen Yayıncılık.
- Kulaz, M. - Daniş, D. (2022). Ahlat’ta kazı ve restorasyon çalışmaları. *Recai Karahan Armağanı*, (ed.: M. Kulaz - E. Çalış), Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kulaz, M., & Karaca, Y. (2022). Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı’nda sanatkar Hasan Bin Yusuf ve eserleri. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 41-57.
- Öztürker, H. C. (2013). Bektaşî mezar taşları üzerine bir inceleme: Şemsi Baba Tekkesi örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 155-193.
- Öztürker Demir, H. (2023). Mardin-Nusaybin’de Osmanlı hamidiye alaybeylerine ait iki mezar taşı, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, T.C.’nin 100. Yılı Özel Sayısı. ss. 245-266. <https://doi.org/10.53718/gttad.1341946>.
- Şen, K. (2021). *Selçuklu’dan Osmanlı’ya bir miras Baskil Şeyh Hasan köyü tarihi mezar taşları*. Ege Yayınları.
- Şen, K. & Özcan, Ü.B., (2019). Bitlis Güncı belde merkezindeki tarihi mezar taşları ve sembolizm, M. İnbaşı ve M. Demirtaş(Ed.). *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, Kalkan Matbaacılık.
- Tüfekçioğlu. A. (2013). Siirt mezar taşlarında imzası bulunan sanatkarlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 550-564. <https://www.sosyalarastirmalar.com>.
- Tarhan T., Sevin, V. ve Aşan. M.B. (1990). Van-Gevaş tarihi Türk mezarlığı kurtarma kazısı onarım ve çevre düzeni çalışmaları, Kazı Sonuçları Toplantısı II., Ankara: 405-412.

- Tarhan, M. T., & Sevin, V. (1992). Van kalesi ve eski Van şehri kazıları 1990 Yılı Çalışmaları. *BELLETEN*, 56(217), 1081-1100. <https://doi.org/10.37879/belleten.1992.1081>.
- Tapan, M. (1998). İstanbul'un kentsel planlamasının tarihsel gelişimi ve planlama eylemleri. Y. Sey (Ed.). *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tokat, M. E. (2023). Palu'daki tarihi mezar taşı kitabelerinde içerik. H. C. Öztürker Demir (Ed). *Orta Çağ'dan Cumhuriyet'e Sanat Tarihi Çalışmaları*, Paradigma Akademi.
- Tokat, M. E. (2025). Bitlis'te bir Selçuklu külliyesi. *Kent Akademisi Dergisi*, 18(1), ss. 161-179.
- Tokat, M. E. & Çalış, E. (2016). 18 ve 19. yy'da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan İslami dönem mezar taşlarında askeri eşya bezeme örnekleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, ss. 194-231.
- Tokat, M. E. & Öztürker, H. C. (2021). Elazığ-Palu mezar taşı örnekleri üzerinden tipolojik bir değerlendirme. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları XXIII*, Trakya Üniversitesi, Edirne, ss. 591-604.
- Top, M. (2006). *Hakkari beylerinden kalma mimari ve sanat eserleri üzerine bir değerlendirme*. II. Van Gölü Havzası Sempozyumu, Ankara-Türkiye.
- Tunçer, M. (2017), *Dünden bugüne kültürel miras ve koruma*, Gazi Kitabevi.
- UNESCO (1972), *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi*, Unesco Yayını.
- Uluçam, A. (2002). Van Gölü Havzası'ndaki tarihi mezarlıklar ve mezar taşları. *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara, s. 218.
- Uluçam A. (2000). *Orta Çağ ve sonrasında Van Gölü çevresi mimarlığı*. Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yavuz, S. (2019). *Malatya Kırkardeşler Mezarlığındaki mezar taşları* [Yüksek lisans tezi]. Necmeddin Erbakan Üniversitesi.

ÇALIŞMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

1.yazarın araştırmaya katkı oranı %50, 2. yazarın araştırmaya katkı oranı %50'dir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.